

a podle toho něco dělati¹. Z toho zajisté obecná mravnost měla veliký prospěch, jenž však na druhé straně byl dosti draze placen omezením iniciativy zdravé a sebevědomé ctizádosti². Nelze sice upříti, že Jednota, zvláště později, v 16. století, projevuje touhu po zdokonalení, jež připustí hlas každého³ a nevyhýbá se ani poučení jinde, u cizích⁴, avšak maličerná často úzkostlivost, lpící více na liteře než na duchu, a spojený s tím konservatismus právě nejlepším a nejbystřejším členům Jednoty byly na překážku, takže mnohý dobrý podnět z obavy před nesnázemi nebyl ani podán a mnohá života schopná myšlenka zůstala utajena⁵. Na prospěch průměru trpěl tu nadaný jednotlivec, jenž všude narážel na úzké a těsné meze svého vyznání, své sekty, jsa nucen stále se zapírat, svůj temperament krotiti a často i jména svého na pracích vlastních se vzdávati, jež Jednota vydávala pak svým jménem⁶.

* * *

Za převahy takového ducha v Jednotě, přes to, že smír se světem byl dílem především živlů vzdělaných, ani potom nelze hned pozorovati nějaké proměny v poměru Jednoty k vyšší vzdělanosti. Dokud náboženství bylo hlavním a vládnoucím činitelem v Jednotě, těžko bylo, aby podněty ke kulturnímu povznesení přišly z vlastních jejích řad, byť i, jak ukazoval případ Krasonického, tu nějaké náběhy byly. Aby pak podněty ty přišly zvenčí, tomu bránila nálada výlučnosti a soběstačnosti, jež přese všecko hledání pravdy i jinde, i mimo okruh vlastní,

¹ To vysvětloval roku 1540 ve Štrasburce Br. Červenka Bucerovi (Gindely, Quellen 63).

² Tamže 64: „Ty pak, kteříž po žádostech jdou, časného něco buď svobody těla neb slávy hledají, napomenutím a kázní slovo k nápravě přivodí, tvrdočelné a neústupné i nekající jako sůl zmařenou vyobcovávají.“

³ Tamže 63—64: Kdo chce co začít, „ten smysl svůj vynéstí svobodu má, zase i naučení se mu povlovně dává, neb naši jsou hotovi ku poznání lepšího, skrze kohož by jim koli z věrných a upřímných pán Bůh co zjevití a posloužiti chtěl. Protož i nejnižších soudy a radami dobrými nezhrzejí, ano, je i oblíbce, přijít se nevzdalují; pakli vždy že by kdo upřímně, o dobré stoje, zabloudil, takového pěkně napravují.“ — Sr. i list ke králi Vladislavovi 1503 (Palmov I. 2. 155): „Nos omni haeresi renunciantes emendationi in dies vacamus.“

⁴ Sr. u Zoubka (Beseda učít. 1883) 34 výrok Červenkův („nikdy že jsou se za tak dokonalé neměli, aby v ničemž věci jich neměly měněny býti“) a doklad z roku 1566: „Ne tak domácích věcí velebíme . . . nýbrž k nedospělostem se známe a napravovati hotovost máme, aniž též toho tupíme, co pán Bůh jinde dobrého dělá a má . . .“ A což by i tam dobrého nalezeno bylo, aby společným úsudkem ohledáno i přijato bylo (Gindely, Dekrety 224).

⁵ Sr. Zoubkovy (str. 121—122) doklady o Červenkovi a Blahoslavovi.

⁶ Sr. Zoubek 121.

při čemž někteří členové Jednoty měli příležitost hluboko nahlédnouti v život cizí, stále ovládala i nejbystřejší její hlavy. Je zajímavo, jak za cest na východ za pravou církví, na něž Bratry i po ustavení církve vlastní hnala neukojená stále tužba, v myslí prostého měšťana litomyšlského, původem však Pražana, Martina Kabátníka se spojila tradiční představa staršího husitství o Čechách jako zemi svaté a bratrská idea o Jednotě jako církvi Bohem vyvolené¹. Než ani Br. Lukáš nevrátil se ze svých cest, jež ho vedly roku 1491, současně s Kabátníkem, na Balkán a roku 1497—1498 do Itálie, nějak změněný: i on byl příliš pohřížený v názory své církve, aby byl přístupen dojmům ciziny. Byl i v Římě a přišel právě do Florencie (roku 1498), kdy tam byl oběšen a upálen Savonarola, a přinesl si domů nejen některé jeho spisy, nýbrž pravděpodobně i slavný spis Vavřince Vally proti donaci Konstantinově². Ocitl se tedy Br. Lukáš v samém dosahu vlášského humanismu, avšak vnitřně jím dotčen nebyl: spis Vallův jistě naň působil více svou tendencí než kritickou methodou i slohovou formou. Sám potom říkával, vyznačuje tak vlastní povahu své celé činnosti životní, „že v Jednotě vše našel a odtud bral“³.

Než právě na své druhé cestě Br. Lukáš musil uznati nedostatek vyššího vzdělání u sebe i u Jednoty, dožaduje se pomoci vlášských Valdenských (s nimi se tehdy mnoho stýkal), jejich větší stylistické obratnosti v latině, když bylo potřebí, aby se Bratří obrátili na krále Vladislava⁴. Avšak ani tehdy, třebaže Bratří již cítili převahu huma-

¹ Na konci svého cestopisu („Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira roku 1491 až 1492“, vydání J. V. Práška v publikacích České Akademie roku 1894) mluví — ne právě obratně — o návratu do země, z níž vyšel, „kteráž nám křesťanóm jest zaslíbená, zvláště česká nebo moravská i jiné okolní země“.

² Krasnický mluví o popravě Savonarolově i o spisu Vallově a listech Petrarcových ve spise „O svátosti těla a krve“ (po roku 1525) (Goll, ČČM. 1878. 396; o Savonarolovi týmiž slovy mluví i Krasnický v současném traktátu proti Caherovi: Goll, Quellen und Untersuch. I. 139), zde však bez souvislosti s Lukášem. V traktátě „O učení“ po zmínce o Petrarcovi a Savonarolovi praví (f. 4 a): „Bratr Lukáš tam [ve Florencii] tehdáž byl s Johannešem téměř za pět nedělí na lékařství a koupili několikery knížky jeho.“ O Savonarolově smrti se zmiňuje též Jan Vodňanský i o pobytu Lukášově ve Florencii (sr. J. Truhlář, ČČM. 1884. 534—535). O cestě Lukášově na Balkán sr. Lukášovy poznámky v „Obnovení“ (Goll 203 a Müller, Gesch. I. 249), též zprávu Blahoslavovu v „Summě“ (1556) u Golla, Quellen und Untersuch. I. 123. O pobytu jeho v Římě mluví Blahoslav a po něm Camerarius (Goll, tamtéž 66 a 123).

³ Sr. schůzi úzké rady v Přerově roku 1566 (Gindely, Dekrety 224) i Blahoslavovu „Filipiku“ (1905) str. 101, jak prý říkával: „Nic sem nepsal, čehož bych v Jednotě nenašel.“ Na obou místech čteme hned námitky proti tomu.

⁴ Blahoslav a Camerarius u Golla, Quellen und Untersuch. I. 123. 66 a d., sr. i „Chelč. a Jedn.“ 312. U Cameraria se praví: „Attulerunt etiam literas scriptas

nistické kultury, nemělo to zatím žádných následků: k přímým stykům mezi Jednotou a humanismem ještě nedošlo, ačkoli Bratři v dalším styku s králem Vladislavem uznávali za potřebné svou sprostnou nevědomost omlouvat¹.

Toto jejich upřímné doznání, s nímž se ani jindy netajili, bylo však odpůrci do krajnosti přeháněno, jako by Jednota se vůbec skládala jen ze ševců, tkalců a drobných řemeslníků. Tak vznikla i tradice o vlastním duchovním otci Jednoty, o Chelčickém, jako o ševci, jenž ani psát neuměl a jednotlivým částkám svých spisů dával jméno „kopyta“, takže inkvizitor Jindřich Institoris, od něhož má tato tradice svůj původ, mluví o jeho spisu „O šelmě a obrazu jejím“ jako o „liber copitorum“²; sám však Jindřich měl příležitost se přesvědčiti, že tradice o Jednotě a její úplné sprostnosti je tendenčně zveličena³. Nacházíme-li výtky Jednotě pro její sprostnost u lidí zcela ještě názoru středověkého, jako byl Jindřich, jehož českou dobu lze viděti v Janovi Vodňanském⁴, výtky, jež ovšem byly především diktovány tendencí náboženskou — tím větší odpor proti ní se pro touž příčinu vzbouzel u humanistů, dbajících právě na formální, stylovou stránku, zvláště jestliže kdo z Bratří se jí pohrdlivě dotekl. Taková výtka podráždila písaře kanceláře královské Dr. Augustina Käsenbrota, jenž již dříve o Bratřích mluvil pohrdlivě pro jejich pohrdání studiemi i proto, že u

ab illis [Valdensibus], qui latini sermonis adhuc Fratres putarent esse imperitiores.“ Ovšem podnět spíše, jak Goll míní, vyšel od Jednoty.

¹ V listu, nepochybně od Lukáše složeném, roku 1503 žádá Jednota, aby král spis její přijal jako „a rectis simplicibusque hominibus“ a odpustil „ignorantiae nostrae... Stamus quoque eruditioni humanae docerique volumus ex sacratis legis traditionibus ad sanumque sensum christiana religionis duci affectamus“ (Palmov I. 2. 155); zde však výraz „eruditio humana“ značí poučení, nápravu, nikoli vzdělání samo.

² Sr. Ferd. Schulz, Petr Chelčický v Osvětě 1875. I. 43—44, kde se sleduje rozvoj této legendy, již se neubrání ani Camerarius. S tím souvisela i kleveta, že na čí hlavu u Bratří vsedne moucha, stává se biskupem a umí hned latinsky a je učený, byť byl původně sedlák nebo řemeslník (uvádí ji roku 1505 dominikán Jak. Lilienstein: sr. Ball 50).

³ Krasnický, „O učených“ fol. 12 b (sr. Goll 244³) vypravuje, jak jej na Moravě, „v jedné světnici“ písař rychnovský Václav „uhádal a přemohl až do mlčení“. O Krasnickém, s nímž též, jakož i s Tůmou Přeloučským, Jindřich v Olomouci disputoval, musil vyznati, že je „moribus satis conspicuus sufficientisque literaturae, fide tamen corruptus“, a v psaní ho pak oslovoval: „dilecte frater“ (Müller, Gesch. I. 312¹⁰³). Také polemické pohotovosti Tůmy Přeloučského zakusili jeho odpůrci (sr. výše 22¹).

⁴ Sr. o něm článek J. Truhláře v ČČM. 1884. 535—536, 542. Také V. Korranda ml. roku 1479 vytýká, že „někteří se oddělili od řemesla, ševcovství, krajčerství, kovářství etc. i vydali se na túlačky, pliskaniny, prázdnoty, aby tiem lépe a snáze požili bez práce dobrého bydla“ (Manuálník 40).

nich káží ševci a koželuzi — takže Br. Jana Černého, ač jeho skvělé nadání uznával, srovnal s oním mužem, jenž, byv proměněn od Kirky ve vepře, nechtěl za nic býti opět člověkem¹. Nás zde při tom zajímá, jak Černý hodnotí humanismus s ohledem na víru: on uznává Augustinovu obratnost jazykovou, avšak vytýká mu, že není obeznámen ve vědě Písma sv., neboť jeho řeči jsou kořeněny „více pohanským kořením nežli moudrostí božské výmluvnosti“. Je patrné, kam se kloní zájem Bratrův a čemu dává přednost. Není tím ovšem řečeno, že vnitřním obsahem sprósný Bratr zůstával za humanistou a že by humanista pro svůj aristokratismus vždy i kulturně vynikal nad něho: tak i Bohuslav Hasištejnský tehdy v poměru k účasti žen na literatuře stejně s Dr. Augustinem zaujímal stanovisko, jež při srovnání s Bratry není mu nijak ke chvále².

Proti humanismu byli Bratři zatím zaujati, pozorující na jeho příslušnicích, jak vzdělání není v příčinné souvislosti s opravdu mravní praxí životní. Působily tu zajisté vlašské zkušenosti Lukášovy, avšak mohlo působiti i to, co bylo možno o povaze humanismu poznati i v Čechách samých: snad i pohoršlivý případ známého širitele humanismu Konrada Celtesa v Praze r. 1491, jenž svými frivolními posměšky tak vzrušil utrakvistickou veřejnost³, nezůstal leckterým Bratřím neznám.

¹ Sr. Jos. Truhlář, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. (1894) 112—114 i Müller, Gesch. I. 308—311. Jan Černý mu vytkl „verborum pompaticum ornatum“, začež kromě uvedeného v textu přirovnání sklídl započtení mezi lidí „excordes insipidosque prorsus et mentis et animi“, kteří zvykli ozdobou slov pohrdati „illota et hispida aure“. Müller (309) u Černého shledává více historického smyslu a přirozeného pochopení než u chlubitivého humanisty. — Výtka Augustinova o ševcích atd. se opakuje pak v různých variacích. V Ivančicích za pobytu Blahoslavova, roku 1569, žáci školy městské napsali na dveře školy bratrské posměšky končící podobně: „Nonnullus tamen est sartor textorque sutorque, qui, surgens festo. ruminat verba dei“ (Winter, Život a učení na partikul. školách 70). Ještě Komenský roku 1633 v „Otázkách některých“ připomíná, jak pro nedostatek škol a vzdělání jazykového nerozumní lidé se Jednotě posmívali pro tkalcovství a ševcovství (Müller v Mon. Germ. Paedag. IV. 345).

² Šlo o Martu z Boskovic, sestru známého příznivce studií humanistických v Mor. Třebové, pana Ladislava, jež však přes to byla Sestrou — když roku 1507 se ujala Jednoty zvláštním listem u krále Vladislava. Dr. Augustin ji za to nazval: „non Christi hospita, sed tabernaria diaboli“ a Bohuslav vidí v tom řízení ďábelské a praví o panně Martě, „nemoudré mužatce“, že by se podle své jmenovkyně raději měla držeti přeslice (J. Truhlář 153 a Müller, Gesch. I. 343—344; sr. i Zoubek v Besedě učitel. 1883. 78⁹).

³ Sr. článek J. Truhláře („Kterak se zachovali nejstarší humanisté k národu českému“) v ČČM. 1880. 479 a d. i „Humanismus a humanisté“ 41—43: mělo to nepřijemné následky i pro M. Jakuba ze Stříbra, s nímž se Celtes stýkal a jenž byl i ve styku s s Jednotou (sr. výše str. 24). Na Bratry mohly působiti i klevety, šířené Bohuslavem Hasištejnským, o vlašském humanistovi Jeronymu Balbovi, jenž přijel roku 1499 do Prahy a zde se 2 leta zdržoval (sr. apologii Truhlářovu tamtéž 96—97; Tomek, Dějepis města Prahy IX. 231 pomlouvám těm věří).

A odpor humanistů proti bratrské sprostnosti i jejich útoky na Jednotu tuto nepřívznivou náladu v ní k humanismu jen podporovaly.

Zatím bylo jen málo výjimek, jež by Jednotu v té příčině s humanismem smiřovaly. Kromě přátel z českých kruhů humanistických, Viktorina Kornela ze Všehrd i M. Jakuba ze Stříbra, kteří však přece určitých mezí nepřekročili a zjevně k Jednotě nepřistoupili, byl to v Čechách Řehoř Hrubý z Jelení a v Němcích slavný Erasmus Rotterdamský. První, Řehoř, v jednom malém traktátu, zda kacíře sluší pronásledovati či s láskou snášeti, napsal vzácná slova, jež jsou jedním z prvních paprsků náboženské snášelivosti u nás, že by nechtěl všeho světa vzíti za to, aby řekl, že „všickni Mikulášenci, všickni ti Bratří, jimž říkámy pikharti, i jiné roty budou pro bludy své zatraceni, poněvadž nevím způsobu při tom, vůle nebo srdce jich“¹. Erasmus si opět naklonil Bratry, když roku 1519 český humanista Jan Šlechta ze Všehrd při popisu českých poměrů náboženských Jednotu charakterisoval tím, že tato „ničemná sekta“ si za biskupy a kněží volí laiky nevzdělané a ženaté² a že pohrdá všemi starými i novějšími doktory; tehdy Erasmus ve své odpovědi se vlastně Bratří ujal, připouštíže, že nevzdělanost kněží by byla snesitelná, jen kdyby zbožnost tento nedostatek nahrazovala, a také schvaluje, přičítá-li se více autority Písmu než doktorům, jen když se títo úplně nezamítají³. Odtud si Bratří vzali podnět, aby roku 1520 poslali k Erasmovi do Antverp posly s „apologií“ (z roku 1503), prosíce za jeho úsudek. To však se mu v jeho beztoho obtížné situaci tehdejší vůči nunciovi Aleandrovi nezdálo býti vhodné, aby nepodal svým odpůrcům vítanou zbraň přímým souhlasem s kacíři, a proto odepřel s omluvou, že by mu to bylo nebezpečno a že by to bylo na ujmu i šíření jeho spisů⁴. Ani zakročení bratrského příznivce, zemského hejtmana moravského Arkleba z Boskovic, nemělo jiného výsledku⁵. Právě toto zakročení ukazovalo, že resignace starších Jednoty, s jakou přijali výsledek prvního poselstva, pravice slovy Písma: „Nepřijímáme od lidí svědectví!“ — nebyla zcela upřímná: Jednotě záleželo již na mínění činitelů veřejných rázu Erasmova, jež mohlo jim býti záštitou při stálém nebezpečí nových persekucí. Jeví se v tom již uznalý respekt ke kulturním hodnotám i k jejich vlivu v životě veřejném,

¹ Truhlář, Humanismus a humanisté 173; v otázce války se Hrubý právě k Bratřím klonil (v jiném traktátě). Ovšem, zda o tom Bratří věděli, určitě nevíme.

² „laicos rudes et literarum expertes, uxores et liberos habentes“.

³ Sr. Goll, Quellen und Untersuch. I. 124²² i Müller, Gesch. I. 393—394.

⁴ Sr. „Summu“ Blahoslavovu u Golla, Quellen und Untersuch. I. 124—125 i Müller, Gesch. I. 395.

⁵ O tom sr. referát Šustův o spisu P. S. Allena, The Age of Erasmus (1914) v ČČH. 1916, 191—192.

jenž Bratry za nedlouho povede k stykům s Lutherem. Již na tuto dobu se hodí slova, jichž užil později (r. 1567) Blahoslav: „Nemůže adolescens pojednou hned v jedné hodině neb v jednom měsíci zruosti v muže: a musí v jedné ruce lžíce a v druhé meč držán býti od těch, jenž chrám stavěti chtějí a mají“¹. A v Jednotě již tehdy svítalo přesvědčení, že ani ona, chtějíc vybudovati svůj chrám, svou církev, a chtějíc ji obrániti před cizími útoky, neobejde se bez prostředků, jež ji může podati vyšší vzdělání.

Třeba přiznati, že stále dosud bylo to těžko, když domácí, pražská universita Bratří ani svým stavem, ani osobnostmi nepříznivých jim mistrů² nelákala a když i v sousedství německém university byly ve svém duchu katolickém zaujaty proti kacířským Čechám³, na čemž se mnoho nezměnilo, ani když zde vzrostl vliv humanismu, neboť jeho předsudky proti českým husitům nebyly menší, třebaže z jiných důvodů. Za takových okolností ani po změně svého poměru k otázce moci světa nemohla Jednota najíti pozitivních vztahů k humanistické kultuře, dokud tato reformační vlnou nebyla i jejímu ideálu náboženskému přiblížena. Že však i Jednota sama by byla konečně přece cestu k sblížení našla, ukazuje již roku 1507 bratrský překlad, vcházející již v přímý styk s humanismem: byl to překlad dialogu „poety velmi slavného“, jak český titul udával, Maffea Vegia mezi Filaletem (Pravdomilem) a Pravdou, jež, uchýlivši se na poušť, vypravuje svému ctiteli o svých strastech mezi lidmi, dialogu, jenž vyšel v Litomyšli u bratrského tiskaře Pavla Meziričského⁴. Je to patrný krok dále od Lukáše, od jeho přinesení spisu Vallova: překladatel již přímo si vybírá předmět z literatury humanistické, ne náboženský nebo mravoučný traktát, nýbrž již umělecké dílo, ovšem stále v duchu bratrské rigorosnosti mravní, přihlížeje více k tendenci a obsahu než k vybrané formě. Byl to příklad podnětný, jehož vliv dříve neb později se musil ukázati podobným zčešťováním vhodných kusů humanistických⁵. Je viděti z toho, že huma-

¹ „Filipika“ (vydání Slavíkovo) 102.

² Roku 1512 M. Vavrinec Treboňský je opět vyhlášen za urputné odpůrce všeho vzdělání („literarum hostes acerrimi“: Truhlář, Humanismus a humanisté 132, 148).

³ Vzpomeňme, jak se Luther roku 1519 v Lipsku ulekl výtky Eckovy, že jde ve stopách Husových! Lasický (u Zoubka v Besedě učitelské 1883, 68) vedle „nedostatku příčin a pomoci doma“ uvádí i „bázeň před nakažením modlářstvím a bludy, jakž bývalo v papežských školách“.

⁴ Truhlář, Hum. a humanisté 148; zajímavý ten spis, bohužel, známe nyní jen podle jména, ač Hanka jej ještě měl.

⁵ Roku 1520 v Bělé Oldřich Velenský z Mnichova vydal „Spis vtipný Marsilia Ficinského, kterak Pravda k kardinálu Riariovi přišla...“ i „Dvanáctu správu boje křesťanského od Jana Piky, hraběte Mirandulského, mierně vypsanou“. Již

nismus přestával býti Jednotě strašákem, jemuž třeba se v každém případě vyhýbati.

Anonymní tento překlad je zajímavý i tím, že vyšel tiskem. Není to však první doklad rostoucího zájmu bratrského o tento nový a účinný způsob publikační. První jeho stopu lze snad najíti již o 30 let dříve, asi na počátku let sedmdesátých, kdy však, je-li opravdu správné mínění, že tu již jde o tisk bratrský, původ jeho musíme zatím hledati jinde, mimo Čechy, pravděpodobně v Norimberce, kam později vedou i jiné stopy knihtiskařské činnosti bratrské¹. Podle povahy věci lze připustiti možnost, že knihtisk bratrský se začíná již v době Řehořové, a že tak Bratři v této příčině stáli velmi blízko samému počátku českého knihtisku vůbec: pro jeho význam pro šíření i utvrzování svých zásad měla Jednota jistě záhy živé pochopení, ježto šlo o neúčinnější a poměrně nejlacinější prostředek k vzrůstání lidové nábožnosti, na níž Bratřím tolik záleželo a jež byla jim vlastně totožnou s lidovou kulturou vůbec.

První tiskárna bratrská, když již před tím Bratři tiskli v Norimberce, vznikla roku 1503 v sídle Bohuše Kostky z Postupic, v Litomyšli, i jeho podnětem a prvním tiskařem tu byl zmíněný již Pavel z Meziříčí: první kniha zde tištěná náleží ještě do téhož roku². Za litomyšlskou

před tím, roku 1519, Velenský vydal knihu Erasma Rotterdamského „O rytíři křesťanském“ a roku 1520 hned ještě tři kusy ráza satirického: „Rokování dvů osob, Paškvilla a Cyra“, „Kratochvílné listy a žaloby chudých a bohatých před Saturnem... od Luciana řeckého mudrce“ i „Rozmlouvání svatého Petra apoštola a nejsvětějšího Julia druhého papeže.“ Velenský je tu nejen tiskařem této již silně humanistické literatury, kde nechýbí již ani pohanská mythologie, nýbrž i překladatelem. Sr. Hanka, České prvotisky v ČČM. 1852. IV. 101—103 i Gindely, Gesch. d. Böhm. Brüder I. 163—165.

¹ Krofta u Golla, Chelč. a Jedn. 245¹ se důvodně domnívá, že tiskem tím byl latinský traktát opata slovanského Ondřeje o těle božím panu Vaňkovi Valečovskému, tedy ještě před smrtí jeho roku 1472. Ovšem podivné jest, že by Bratři zde vydávali spis latinský. Sr. i Tobolka. České prvotisky (až do roku 1500), 1910, str. 69 č. 2.

² Sr. Winter. Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století (1906) 525; zde jako první kniha vydaná se uvádí „Epištola Cypriána mučedlníka“ z roku 1507; avšak u Müllera, Gesch. I. 524 najdeme zprávu o zlomku českého textu listu ke králi Vladislavovi z roku 1503, jenž prý ještě toho roku byl v Litomyšli tištěn. Proti mínění starším, že v Ml. Boleslavi byla již zřízena tiskárna na konci 15. století (sr. Hanka, České prvotisky v ČČM. 1852. IV. 85, Koráb. Vývoj knihtiskařství a české prvotisky, 1880, 64 i Zibrť, Z dějin česk. knihtiskařství, 1913, 43), se Winter (tamtéž 525⁵ a i v dalších spisech) přidržel mínění Barešova (Pam. Arch. XIX. 175) o založení asi roku 1518, ač o tom sám není zcela přesvědčen. — Walter Dolch, Der Drucker katalog der Dr. Ed. Langerschen Bibliothek in Braunau i. B. (1913; sr. Volfův referát v ČČM. 1913. 398—400) podle toho, že knihy, vydané v Litomyšli od Pavla z Meziříčí, jsou tištěny stejnými typy jako tisky

následovala roku 1518 bratrská tiskárna v Mladé Boleslavi, založená Br. Mikulášem Klaudiánem, jenž před tím téhož roku v Norimberce opatřil tisk první mapy Čech: ještě roku 1518 vyšel v Mladé Boleslavi Nový zákon. O rok později vznikla třetí tiskárna bratrská v Bělé¹; tiskárny bratrské na Moravě patří až době pozdější. Význam knihtisku bratrského hned v první době dobře naznačuje statistika inkunabulí (do 1526): z počtu skoro 180 českých inkunabulí vůbec připadá, pokud je známo, 75 na Prahu, na Jednotu 57². Většinou jsou to knihy náboženské, avšak mihne se mezi nimi i kniha praktická, lékařská³ a nechybí tu ani „Pranostika“⁴.

Okolnost, že mezi prvními tisky najdeme i knihy lékařské, mohla by se zdát podivnou, srovná-li se s tím jistý odpor, jenž byl u Jednoty proti lékařství a jenž souvisel s jeho blízkými styky s barvířstvím a lázebnictvím, netěšícím se v kruzích reformačních dobré pověsti, jako již i před husitstvím nebylo k lázebnictví vážnosti⁵. Lázně byly tehdy zároveň i zábavnými místnostmi, a proto nedůvěra lidí mravně přísnějších byla pochopitelná. Přes to však ani v Jednotě nenajdeme zákazů obecných, namířených proti lékařství v podobném duchu, jako již Táborství

z tiskárny Jeronyma Hölzla v Norimberce, o němž víme, že u něho tiskl před rokem 1518 Br. Mikuláš Klaudián — soudí, že knihy ty byly tištěny v Norimberce a že tiskárna v Litomyšli vlastně neexistovala. K podobnému mínění na stejném základě dochází též o tiscích plzeňských a mladoboleslavských z let 1498—1518, jakoby podobnost typů nebylo možno vysvětliti jinak, při čemž by nebylo třeba přecházeti určitá udání tisků samých o jejich původu. K poměru českého tiskařství k Norimberku sr. Fr. Spina, Tschechischer Buchdruck in Nürnberg am Anfang d. 16. Jhh. (Prager Deutsche Studien. IX. Heft, 1908), kde najdeme soupis českých tisků z Norimberka (doplněk v referátu Zíbrtově v ČČM. 1908. 380).

¹ Sr. Winter, Děj. řemesel 525—526, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čech. (1909) 313, Život a učení na škol. partik. 64—65. Dodatečná poznámka „Cum gratia et privilegio Reverendissimi Generalis in ordine“ (sr. Hanka, České prvotisky v ČČM. 1852. IV. 86) ukazuje na Br. Lukáše, jak uznává i Müller, Gesch. I. 392²⁹², a je dokladem, jak si biskupové bratrští osvojili censuru knižní, patrně každý ve svém okrsku.

² Sr. Winter, Děj. řem. 524 a 526: z Litomyšle je známo inkunabulí 24, z Ml. Boleslavě 25 a z Bělé 8.

³ Roku 1519 v Ml. Boleslavi Klaudián vytiskl „Zprávu a naučení ženám těhotným a babám pupkořezným“ (sr. Hanka, České prvotisky v ČČM. 1852, IV. 87), jako již před tím roku 1517, ještě v Norimberce, opatřil tisk „Herbáře“ Jana Černého (Winter, Děj. řem. 526).

⁴ Sr. „Pranostika z té, ješto latinským jazykem v Normbergku jest vytištěna“: v Bělé r. 1519 (Hanka, České prvotisky v ČČM. 1852, IV. 101).

⁵ Sr. Winter, Děj. řemesel 554, jak ve 14. století nesměl lázebník býti konšelem. Přes úřední svědectví, jež doznávají, že řemeslo lázebnické je chvalitebné, přece obecné mínění lázebníkům nepřálo, kladouc je téměř na úroveň povrženého řemesla katovského (sr. tamtéž 555⁴). O lázebnicích sr. též Winter, Řemeslnictvo a živnosti 672 a d.

se obracelo proti „lékovníkům“¹: bratrské zákazy o tom se týkají jen kněží². Jinak bylo Bratřím trpěno čísti „knihy doktorské neb které kroniky neb jakákoli napsání neb traktáty krom bibli“, avšak s výslovnou výhradou, „že ne proto jsme je mezi se pustili aneb je mezi sebou trpíme, abychom jimi zcela se spravovali, než že při něčem hoditi se mohou“, jak tím, že jsou zde části o Bohu i životě mravním, tak i za účelem apologetickým proti odpůrcům, „abychom před jejich důvody a smysly opatřiti se mohli“. Proto také se omezuje kruh, kdo spisů mimobratrských mohou užívat, latinských nebo českých: nejsou to lidé „ledací“, nýbrž jen ti, jimž to Bratři svěřili a kteří by toho mohli „sobě neb jiným k dobrému požití“, neboť je jen málo spisů bez přídavků „škodlivých a některých bludův a lží pouhých“³. Tento rys utilitářistický je pro Jednotu i později význačný: vyšší vzdělání, i když se Jednota již bude o ně starati, není věci o sobě, nýbrž slouží mravně-náboženskému ideálu bratrskému. Že nechuť k lékařství nebyla směrnicí obecnou, jež by snad byla i závadou členství v Jednotě, vidíme i z toho, že již v 15. století mezi nejstaršími Bratry najdeme Velikého Víta, později lékaře v Přerově⁴, a hned potom známého Jana Černého i Mikuláše Klaudiána, lékaře a tiskaře zároveň, jenž, jak již dotčeno, Jednotě opatřil i tisk jejích prvních knih lékařských, z nichž kniha babická byla přímo jím složena⁵.

Jestliže lékařství se tedy laikům přímo nezakazovalo, zato slyšíme to kromě právnictví⁶ o alchymii a astronomii, jež v duchu doby byla

¹ O tom Martin Kolář, *Řemesla i obchodové, kteří starým Táborům dovoleni a nedovoleni byli* v Pam. Archaeolog. VI. (1865) 151—152. Ve výčtu hříšníků z 15. století u I. J. Hanuše, *Malý výbor ze staročeské literatury* (1863) 40 jsou též: „kúzedlníci, hadači, čarodějníci, věšci, zaklínači, lékovníci, baby et qui ad eas vadunt.

² Agenda z r. 1501 ustanovuje, aby „žádný s kněží s žádným o nic se před světským nesoudili bez povolení starších, ani se v lékařství neb světské řízení dávali, ani v panské služby aneb pro živnost v obchody a aby bez rady starších nic nekupovali na zemi“ (Gindely, Dekrety 56). Poznámka u Wintra, *Život církv. 44* je příliš obecná a tím nesprávná.

³ Gindely, Dekrety 59 k roku 1504 (odsuzují se tu zvláště Tomáš Aquinský „a jemu podobní“).

⁴ Sr. výše str. 22⁴.

⁵ Klaudiána Blahoslav v „Summě“ (1556) — u Golla, *Quellen und Untersuch. I. 124* — jmenuje „vir eruditus et insignis medicus“. Později, roku 1546, zemřel v Bělé Br. Mareš, „člověk velmi pobožný, dobrý, prostý, upřímný, vážný, k tomu i lékař znamenitý a vznešený, jemuž v tom Pán Bůh žehnal a skrze to i Bratřím z mnohých přátelů vzdělal“ (Fiedler, *Todtenbuch* 232).

⁶ Roku 1506 bylo přímo ustanoveno: „Žádný z nájmů řečníkem býti nemá pod pokutou církve“ (Gindely, Dekrety 96), avšak hned dále se vliv vyřízení otázky hlavní o „moci světa“ prozrazuje ústupky i v této věci, jež ovšem jsou provázány různými výhradami, majícími zabrániti jejich zneužívání. V době Blahoslavově najdeme již i lékařství spojeno s kněžstvím, jako v případě Jana Rychnovského, jenž byl

vlastně astrologii a spadala pod pojem „hádání a věštcování“¹. Než obratem k světu rostl kromě zájmu historického i smysl pro vědy přírodní. K zájmu o minulost vedly kromě úcty k památkám po předních osobách Jednoty i zřetel apologetické: slyšíme, jak hned v době nejstarší byly v Žamberce uchovávány bratrské písemnosti u jednoho z členů úzké rady² i jak záhy přední osoby (Tůma Přeloučský, Lukáš, Krasnický) nejen starou látku sbíraly, nýbrž ji i literárně zpracovávaly³. Tak se v Jednotě udržovala značná známost historie, ovšem jen potud, pokud byla v souvislosti s osudy Jednoty⁴. V příčině věd přírodních je zajímavá poznámka Krasnického o příteli Jednoty, M. Jakubovi ze Stříbra, jenž „učil se i jiné pohanskému umění, tot. o přirození všech věcí, skrze něž mnozí bez víry dohrabali se až k Bohu, jakož psáno, že od velikosti stvoření byl by stvořitel poznán“⁵. Je to hlas v Jednotě zcela nový, jenž obracel pozornost k disciplinám až dotud zde úplně zanedbávaným. Že však to nebyl zjev zcela osamocný, svědčí již před tím Klaudiánovo vydání mapy Čech; leč i zde se shledáme s charakteristickým detailem, naznačujícím stále živou náboženskou náladu bratrského prostředí, s obrázkem vozu, do nějž s obou stran jsou koně zapřaženi, dobře známým již ze starší tradice bratrské⁶.

vysvěcen 1540 a zemřel v Paskově 1569: „divných smyslův a rozumův člověk ten byl zvlášť k lékařství. Phisicus mněl se veliký býti“ (Fiedler 251).

¹ Roku 1500 mezi „zlými obchody“ se uvádějí: „Kostkářství, hry, kejkllové, malérství, věštcování, hádání, čarování, lichvy, alchymie, rufianství, nevěstčí obchodové, hudby atd.“ (Gindely, Dekrety 128). Také u Táborů k čarodějníkům, hadačům, zaklínáčům a kouzelníkům se hned připojují alchymisté (sr. Kolář v Pam. Arch. VI. 152).

² Müller, *Gesch. und Inhalt der Acta Unitatis Fratrum* v *Zeitschr. für Brüdergeschichte* 1913. I. 66—67: při odpadnutí tohoto člena mnoho památek bylo pro Jednotu ztraceno. Než i tak se jich porůznu dosti zachovalo. Hlavní ztráta stihla Jednotu v té příčině požárem bratrské knihovny v Litomyšli 1546.

³ Sr. též úvod Bidlův k I. svazku „Akt Jedn. bratr.“ str. 8—9.

⁴ Roku 1540 ve Štrasburce Kalvin se Br. Červenky též vypytaval na „činy a příběhy starých Čechův, jakož v pravdě nejedni znamenití a učení muži o ty věci velmi rádi se mnau zmínku činili, jimžto k nemalému podivení jsou veškeré tehdejší a zase i nynější“ (Gindely, Quellen 69). V té příčině právě Červenka byl mužem, jenž vedle Br. Jana Černého nejspíše z Bratří mohl Kalvinovi podat dobré informace: *Nekrologium bratrské* (Fiedler 251) jej přímo zve „historicus“ (sr. i Blahoslavovu „Grammatiku“ 289 o tom, jak v mládí Červenka čítával „mnoho psaní starých Čechů“).

⁵ „O učení“ f. 13 b. Krasnický dále se zmiňuje, jak M. Jakub později se zvlášť zabýval studiem Wyclifa. Jakub podle toho náleží v onu řadu proslulých v přírodovědě jmen na universitě pražské, jež od dob M. Křišťana z Prachatic a Jana Šindela uchovávala zvlášť v astronomii slavnou tradici, až za hranice pronikající (sr. Tomek, *Dějepis města Prahy IX.* 227—228).

⁶ Han ka, *České prvotisky v ČČM.* 1852. IV. 104—105. — Také učitel Blahoslavův, Br. Volf v Přerově, zabýval se vědami přírodními („uměl i fyziku“; Fiedler, *Todtenbuch* 235).

Tyto podněty se zatím obracely spíše k řídkým jednotlivcům, soukromě studujícím, než ke školství bratrskému, jež ani v době Lukášově podstatně se nezměnilo, leč že počet škol vzrostl a tak postupně výchova domácí byla nahrazována školskou; rychlejšímu vzrůstu škol bratrských ovšem silně vadil nedostatek hmotný, ježto nebylo tu jako u škol jiných starých nadání a vlastní prostředky Jednoty, pro niž starý ideál chudoby neztrácel půvabu a přitažlivosti, byly skrovné, byť i po obratu od počátku 16. století mezi ní přibývalo také členů bohatších¹. Škola bratrská, ať jde o dorost kněžský, jež při bohoslužbě zcela české necítil potřeby latiny, nebo o laiky, je dosud školou čistě českou, rozdílnou od obvyklého tehdy typu škol městských, školy to partikulární, v níž latina byla předmětem hlavním².

Ani za Br. Lukáše, jež jinak je svou rozsáhlou činností literární a organizační druhým tvůrcem Jednoty a jež svými katechismy, postillami i svým kancionálem (z roku 1519) nejen kněžím podal znamenité pomůcky, nýbrž i platně povznášel náboženskou úroveň lidovou, se znalost latiny, vlastního tehdy klíče k vyššímu vzdělání, nestává potřebou, pod jejímž vlivem by školství bratrské bylo nově zřízeno, třebaš učení mužů v Jednotě přibývalo³. Lze v tom viděti vliv samého Lukáše, jež přes velikou proměnu, jejímž byl v Jednotě největším jménem, chtěl svou církev udržeti na cestách staré sprostnosti bratrské, poněkud se přizpůsobivší nepřekonatelnému tlaku poměrů, v nichž jí bylo žíti. V té příčině pro budoucnost byly úmysly Lukášovy konservativní: on cestu, původně příliš úzkou a nyní rozšířenou, nechtěl již dále rozšiřovati⁴, zvláště si nepřeje, aby vzestupem vzdělání nebylo jeho dílo zachváčeno zmatky různých mínění, jaké právě od vystoupení

¹ Sr. jak roku 1558 Bratři odpovídají Ant. Bodensteinovi, jež chtěl býti přijat do Jednoty: „Ceterum in Bohemia tibi aliqua certa sede et victu lautiori prospicere non possumus, quia ipsimet his caremus, in diem fere vivimus et labore manuum nostrarum victum conquirimus, nullos redditus annuos habentes . . .“ (Gindely, Quellen 248). Komenský r. 1633 v „Otázkách některých“ v historickém přehledu, proč Jednota více nevzrostla, uvádí, že byla to „chudoba, že neujavše se otcové výsadních, důchody opatřených církví a škol, nemohli statečných pomocníků po sobě potahovati, jich odkud nemajíce“ (Zoubek v Besedě učitel. 1883. 179). Sr. i list Jana Černého 1556 Albrechtovi Pruskému o chudobě kněží bratrských: „Omnia sunt nostra humilia“ (Gindely, Quellen 115).

² Sr. o tom Winter, Život a učení na partikulár. školách 517 a d.

³ Blahoslav v „Summ“ (u Golla, Quellen und Untersuch. I. 125): „Oriuntur hoc tempore et alii viri docti et pii, quorum libri paulatim circumferuntur in Boemia.“

⁴ On řekl k Vojtěchovi z Pernštejna, chtějícímu vstoupiti v Jednotu: „Humiles sunt, domine, et angustae apud nos regni coelestis fores, te tales quaerente, ne se ingredientem flectere sit necesse“ (Skalský, Zeitschr. für Brüdergeschichte 1908. II. 6¹⁰).

Lutherova nastaly v Německu a jejichž byl bedlivým a o církev svou se obávajícím pozorovatelem. Vyšší vzdělání se mu stává sladkým jedem, před nímž, ač ho sám užil, chce Jednotu vystříci. To dal určitě najevo ve stycích s Lutherem.

Luther, jemuž se roku 1522—1523 dostalo o Jednotě informací dostatečných, jak nepřimo od jiných, tak vlastními zprávami bratrskými¹, soudil o jejich členech velmi příznivě, že jsou „mnohem blíže čtení svatého, nežli všichni jiní“. Avšak právě při hlavní otázce sporné, o poměru víry a skutků, vadila mu formální nejasnost latinského překladu, kterou zástupci bratrství omlouvali tím, že v českém originálu je znění lepší, a tato okolnost byla mu podnětem k žádosti, jež se, tentokráte vřídlně, přátelskou rukou, dotkla otázky vyššího vzdělání, připadající mu jako základní nedostatek Jednoty. Prosil Jednotu, aby nepohrdala jinými jazyky, zvláště latinou, řečtinou a hebrejštinou, ježto tyto pomáhají „k jasnějšímu porozumění Pisma božího“².

Odpověď, kterou Br. Lukáš³ napsal za Jednotu, byla energickou apologií dosavadního poměru Jednoty k vyššímu vzdělání⁴. Ve svém zaujetí šla tak daleko, že místy zdá se nám, jako by to mluvil onen anonym z roku 1499: také Lukáš přičítá učenosti, mnišské zbožnosti i sporům, jež zvláště vznikly ze snahy o jednotnou bohoslužbu latinskou, všecko to zlo, jež později v církvi nastalo. Zamítá doktory — přímo naráží na jejich souvislost s Antikristem — „kteří od pravdy k básním, jichž Zákon neučí“, se obrátili a jejichž učenost beze vší kázně působí jen spory, zmatek a zavedení; pokud šlo o věrnost a poslušnost Zákona a nikoli o knižní učenost a chápání Pisma, byl v církvi pokoj. Bratřím záleží ne tak na tom, aby se Pismo chápalo „pro samo smýšlení a rozumění“, což vede k nadutosti a svárům, nýbrž — a zde Lukáš přichází k otázce hlavní, jež Bratry od Luthera dělila — „pro následování a činění jeho. Neboť ne mluvitelé ani posluchači Zákona spravedliví budou, ale činitelé“. Bratři nepotřebují proto znalosti cizích řečí, jež slouží k hlásání evangelia nevěřícím, a neustanovují učitelů, kteří jsou

¹ Sr. o tom kromě příslušných partií u Müllera, *Gesch. I.* článek Čihulův, *Poměr Jednoty Bratří českých k Martinovi Lutherovi ve Věstn. Spol. Nauk 1897 č. IV.*

² Čihula 20 a Müller, *Gesch. I.* 413 i 504⁵²⁴: „Denn ich erfare, wie die sprachen ober die mass helfen tzum lauttern verstandt gotlicher schrift.“ Spalatinovi Luther psal 2. července 1522 o bratrské apologii (z roku 1511): „nisi quod obscura phrasi et barbara utuntur pro Scripturae phrasi“ (Müller 410).

³ O jeho pravděpodobném autorství Müller, *Gesch. I.* 413: česky vyšla 16. září 1523 a Lutherovi byl poslán její německý překlad.

⁴ Čihula 34—35 i Müller, *Gesch. I.* 416—417 jí pokládají jen za přátelskou výměnu názorů, Winter, *Život a učení na partikulár. školách 65*⁷ však jí pokládá za tak ráznou, že mohla vésti k ochlazení styků, k zamlklosti. — Slovně odpověď, pokud jde o naši otázku, uvádí též Müller v *Mon. Germ. paed. IV.* 323—325.

„v umění školném a řemeslném“ na zvláštních vysokých školách vychovávaní, nýbrž vybírají z lidu Čechy i Němce, „by pak co i latině zapáchali“, kteří božským poučením a lidskou službou k pravdě dospěli a jsou hodni, aby jí i jiné učili; tak tomu bylo i v prvotní církvi, kde také učitelé byli z lidu a téže řeči s ním, bez školní a knižní učenosti a universitního vzdělání¹. I je pochopitelné, že sice někteří více umějí, „však v řeči nedospělí jsou a zvláště v jazyku latinském neb německém“ — a jejich překlady i výklady v těchto jazycích mají velké nedostatky. Zajímavým, byť i ne zcela správným důvodem této neochoty k učení jiným jazykům je též přiznání, že Bratřím nikdy nešlo o nějakou propagandu v cizině, nýbrž chtěli prý jen „sami sobě doma a svým důvěrným těmi věcmi sloužiti, v jazyku toliko českém pracujícíe . . .“².

* * *

Lze pochybovati o tom, zda celá Jednota stála za Lukášem, jenž, odsuzuje některé stinné stránky vyššího, vyspělejšího vzdělání s jeho sebevědomým individualismem, vedoucím nutně k různým míněním a sporům, i s jeho nedbalým hodnocením kázně mravní, hlavního to požadavku bratrského, odsoudil zároveň věc samu a stával se hlasatelem simplismu staré Jednoty i „menší stránky“. Avšak autorita Lukášova byla dosti mocná, aby všechny námitky a odpory již předem umlčela.

¹ O zácích praví Lukáš, že Bratří je na učení v Písmech sv. dávají pěstounům a představeným, aby tito, počínajíce u slabik a prvích pravd, učili je vše si získati, míti a toho užívati i vlastní spáse rozuměti beze všech věcí marných a zbytečných. — Kdybychom soudili jen podle toho, sotva bychom přišli k mínění, že byla již tehdy nějaká světská škola bratrská a nikoli jen výchova dorostu kněžského, na nějž zde Lukáš myslí, u jeho „hospodárů“, kněží bratrských.

² Podle Lukáše, ač před tím praví, že za učitele se ustanovují Češi nebo Němci, by se zdálo, jakoby Bratří byli jen samí Češi. Jejich styky s Valdanskými v Němcích, v Braniborsku, nebyly bez tendencí propagačních, jež tu reprezentuje Br. Tomáš z Landškrouna s jiným ještě bratrem, jenž umí německy, takže několik set Valdanských přišlo do Čech a na Moravu a přidalo se k Bratřím (sr. Müller Gesch. I. 178, 180). Němečtí členové Jednoty již v době Lukášově měli německý text bratrského katechismu („Otázky a naučení dětinská“, sr. Müller v Mon. Germ. paed. IV. 29 a d.) a brzo po něm se jim dostalo i překladu bratrského kancionálu (sr. J. Jireček v ČČM. 1862. 51 a 96). Kritiku, dosti ostrou bratrské neznalosti jazyků podává Komenský ve svých „Otázkách některých“ (u Zoubka v Besedě učitelské 1883. 178 a Müllera v Mon. Germ. paed. IV. 344), neboť, kdyby prý Bratří starší „uměním jazyků statečně byli zásobeni, byli by mohli rovně tak mocné celé církve a krajiny reformovati jako Luther, Zwinglius, Calvin a jiní a sám před tím Hus“. Veliké dary vnitřní u nich mnoho neprospěly bez odvahy vyjítí na světlo; nedovedli se tak ani brániti proti odpůrcům a darů svých neuměli jiným sdělití. Tím se stalo, že ani v obcích, kde Bratří byli patrony, se nevzmáhali, a že učení, kteří s nimi sympatisovali, jich nepodporovali, jak by mohli.